

Revista Electrònica

IN vestigació
novació

Educativa i Socioeducativa

**L'educació intercultural al CEIP Elionor Bosch:
un estudi de cas.**

Universitat de les
Illes Balears
Institut d'Estudis
d'Educació

Laura Aguiló
Mestra d'Educació Primària

L'educació intercultural al CEIP Elionor Bosch: un estudi de cas.

Resum

En aquest article s'exposen els resultats obtinguts en una recerca realitzada en un grup de tercer de primària del CEIP Elionor Bosch de Santa Margalida (Mallorca). El treball, que s'emmarca en l'educació intercultural i la didàctica de les ciències socials, intenta comprovar si treballar una seqüència didàctica intercultural a l'àrea de coneixement del medi social i cultural aconsegueix minvar les actituds racistes de l'alumnat i augmentar l'acceptació i el respecte d'aquest pels nens i nenes immigrants (sobretot els que provenen del Nord d'Àfrica) i la seva cultura.

Paraules clau

acceptació, cultura, discriminació, diversitat, educació intercultural, etnocentrisme, immigració, racisme, respecte, xenofòbia.

Resumen

En este artículo se exponen los resultados obtenidos en una investigación realizada con un grupo de 3º de Primaria del CEP Elionor Bosch de Santa Margalida (Mallorca). El trabajo, que se enmarca dentro de la educación intercultural y la didáctica de las ciencias sociales, intenta comprobar si trabajar una secuencia didáctica intercultural en el área de conocimiento del medio social y cultural consigue reducir las actitudes racistas de los alumnos y aumentar la aceptación y el respeto de éstos hacia los niños y niñas inmigrantes (sobretudo los que provienen de África) y su cultura.

Palabras clave

Aceptación, cultura, discriminación, diversidad, educación intercultural, etnocentrismo, inmigración, racismo, respeto, xenofobia.

Laura Aguiló
Mestra d'Educació Primària

Per citar l'article

"Aguiló, L. (2008). L'educació intercultural al CEIP Elionor Bosch: un estudi de cas. *IN. Revista Electrònica d'Investigació i Innovació Educativa i Socioeducativa*, V. 1, n. 0, PÀGINES 171-202. Consultado en

http://www.in.uib.cat/pags/volumenes/vol1_num0/aguiló/index.html en (poner fecha)"

Durant la darrera dècada, les Illes Balears ha anat rebent un gran nombre de població nouvinguda, fins al punt de ser, al gener de 2005, la Comunitat Autònoma amb el percentatge més alt d'immigrants³¹. Davant aquest fet es pot deduir que a les Illes hi trobam una societat multicultural.

Aquest fenomen s'hauria de veure reflectit en el sistema educatiu. Però la realitat és que ni l'actual currículum ni els llibres de text donen una resposta suficient als grans percentatges d'immigració que estan presents en la majoria de les nostres escoles. El professorat està desorientat i no rep unes pautes a seguir ni una formació adequada davant aquesta situació.

A les escoles no poques vegades es troba associat el fracàs escolar amb els immigrants extracomunitaris i sembla que, una part d'aquests, sobretot els que provenen de països nord-africans, solen patir una discriminació i rebuig per part dels companys autòctons. Per tant, pareix necessari donar una resposta a la problemàtica que viuen part de l'alumnat immigrant a les escoles.

Aquesta és la situació que vaig trobar quan, al curs 2004-2005 vaig arribar com a tutora d'un grup de 3r de Primària a l'escola Elionor Bosch de Santa Margalida, un poble situat al nord de l'illa de Mallorca. La meva classe estava composta per 20 alumnes, quatre dels quals eren fills d'immigrants. Entre aquests quatre hi havia una nena marroquina i una sahrauí, les quals patien un fort rebuig per part dels seus companys autòctons.

A través del treball de camp i de l'observació directa vaig adonar-me que els nens, ja a 3r de Primària, tenien al seu cap tota una sèrie de prejudicis i que el seu comportament estava clarament tenyit d'actituds racistes i xenòfobes. A partir d'aquí vaig decidir realitzar una recerca enfocada cap a aquest tema i intentar trobar algunes respostes a la problemàtica que es produïa a la meua aula.

Vaig pensar que l'educació intercultural podria donar-me unes pautes a seguir perquè els meus alumnes poguessin contemplar la diversitat cultural com un fet positiu, i que podria disminuir la discriminació i afavorir l'acceptació de la diferència ètnica. Una vegada detectades les actituds de marginació i desvalorització vers alguns dels companys immigrants i, tenint en compte que una condició per respectar la diversitat cultural és conèixer-la, era precís que els continguts actitudinals se sustentessin sobre els conceptuals. Per tant, considerava una necessitat ineludible que els nens coneguessin mínimament la cultura dels llocs d'origen dels immigrants per treballar seguidament les seves actituds respecte a l'altre.

Totes aquestes reflexions m'animaren a saber més coses sobre la interculturalitat i a indagar com podia treballar a la meua aula per educar els nenes i nenes en una societat cada vegada més diversa. El treball que aquí s'exposa és el resultat d'una recerca que vaig realitzar el curs 2004-2005 amb els alumnes d'un grup de 3r. de Primària de l'escola Elionor Bosch de Santa Margalida.³²

³¹ Dades extretes de l'1/1/2005 de la direcció <<http://www.unav.es/economia/economiaespanola>>

³² AGUILÓ PAYERAS, LAURA (2006) *La interculturalitat a l'escola: un estudi de cas*. Treball de recerca inèdit, dirigit per Montserrat Oller i Freixa. Programa de Doctorat de Didàctica de les Ciències Socials. Universitat Autònoma de Barcelona. Aquest recerca va ser defensada davant el Tribunal el Juny de 2006.

En aquest article es presenta el procés seguit en la investigació. Prèviament hi ha un breu marc teòric que permet contextualitzar el meu propi punt de vista referent a la interculturalitat i l'educació intercultural.

Part I – L'educació intercultural

L'etnocentrisme és una paraula clau per poder parlar d'educació intercultural: Valora i jutja les altres cultures a partir de la pròpia, sempre pensant que la nostra és la millor, la més apropiada i que es fa allò que és "normal", i mira les altres com a estranyes, incorrectes i/o inferiors. Llavors, podem afirmar que l'etnocentrisme parteix de la idea que el propi grup és el centre de tot i que valora els altres a partir de la relació que tenen amb ell, implica actituds de prejudici, de desconeixement i de desconfiança cap a les altres i no veu que, en realitat, la diferenciació no implica jerarquizació. (Giménez i Malgesini: 2000)

Reconèixer que la nostra visió del món, els nostres criteris i judicis poden ser imparcials, relatius i incomplets és una tasca difícil; però per superar el nostre etnocentrisme és necessari aprendre a respectar altres maneres de viure i d'interpretar la realitat. L'etnocentrisme està present a la nostra societat i, per tant, també n'hi està impregnada la nostra escola.

Els materials pedagògics, entre ells els populars llibres de text, no són representatius de tots els aspectes i dimensions de la diversitat cultural de la societat que envolta les escoles. El currículum tampoc ho és, ja que té un biaix cultural: selecciona elements, dóna més importància a uns que als altres i oculta aspectes de la cultura que envolta l'escola. Aquest currículum tampoc respon per igual als interessos, aspiracions, formes de pensament, expressió i comportament dels diversos grups culturals dels alumnes que participen en el nostre sistema educatiu. (Gimeno Sacristán: 1992)

Es pot parlar també d'un biaix epistemològic: els continguts són models d'entendre el món i, per tant, afecten la possibilitat de percepcions plurals del món i donen prioritat a unes dimensions de l'individu sobre les altres sempre des d'un visió etnocèntrica. Les formes de pensar i els comportaments de la cultura dominant són també imposats per l'escola, sempre d'acord amb les seves normes ètniques i d'intercanvi social. Llavors, l'escola és un agent de gran pes d'assimilació de la cultura dominant i tendeix cap a l'homogeneïtzació dels tractaments pedagògics dels alumnes. (Gimeno Sacristán: 1992)

Se solen veure les classes culturalment heterogènies com un inconvenient i no poques vegades les polítiques educatives fomenten l'assimilació. Però hauríem de modificar la nostra actitud respecte a tot això, ja que en lloc de voler canviar els estudiants culturalment diversos s'haurien de formar els professionals docents perquè s'adaptin a aquests ambients pluriculturals i fer veure que el multiculturalisme és un avantatge i no un inconvenient.

L'educació intercultural dóna unes pautes per superar l'etnocentrisme i altres actituds i comportaments associats a ell, com per exemple la discriminació i el racisme. Veu la diversitat humana com una gran oportunitat d'intercanvi i enriquiment. L'educació intercultural pretén sensibilitzar el nin cap a la pluralitat cultural i defensa la igualtat de tots. Critica l'educació orientada cap a la monoculturalitat ja que no desperta la curiositat dels nens cap a altres formes culturals i alternatives de viure pensant que només existeix la pròpia societat i la seva manera de veure el món. És una educació que se centra en la diferència i la pluralitat cultural i en l'intercanvi i no una educació

per als que són culturalment diferents. Defensa que el reconeixement de la diferència és molt important per a la formació de la identitat tant personal com social.

L'educació intercultural es presenta com un model alternatiu que no té la necessitat de negar la diferència sinó que avança per arribar a una realitat dialèctica superior que és la societat intercultural. Creu necessari l'acceptació i la comunicació entre tots els participants en l'acció educativa. Considera molt important avaluar-nos a nosaltres mateixos i al nostre entorn per veure que el racisme i la discriminació estan, ja sigui conscientment com inconscient, dintre nostre i de la nostra societat i, a partir d'aquí, intentar superar-los, començant pels professionals de l'educació.

L'àrea de les Ciències Socials, per la pròpia naturalesa del seu coneixement, cobra una importància vital a l'hora de donar resposta a la multiculturalitat. Per tant, és necessari que el seu currículum inclogui perspectives, concepcions i visions del món de les cultures presents a la nostra societat, superant l'etnocentrisme i l'eurocentrisme present tant a la història com a la geografia que s'ensenya. S'han de treballar temes que permetin als nostres alumnes qüestionar-se sobre la discriminació cultural i proporcionar-los arguments per rebutjar-la.

Part II - Una recerca sobre educació intercultural

1. Fases, objectius i instruments de la investigació.

L'objectiu general era suscitar en els alumnes un descens de les actituds racistes i dels prejudicis i un augment de l'acceptació de la diversitat cultural a l'aula.

Ha de quedar clar que l'objectiu principal d'aquest treball no era que els alumnes manegessin un discurs anti-racista ni eliminar totalment els seus prejudicis i estereotips, ni tampoc que adoptessin actituds exageradament altruistes; sinó que allò que es pretenia era detectar si hi havia problemes per a l'acceptació de nens i nenes immigrants i, a partir d'això, fer-los conscients d'aquest fenomen i aconseguir una modificació - encara que en alguns sigui mínima- del seu pensament, que dubtessin dels seus prejudicis i de les seves actituds racistes, i que veiessin que l'altre no és tan diferent de nosaltres, que tenim coses en comú i, en conseqüència, es produís una millor acceptació d'aquell.

La investigació va constar de les següents fases:

FASE I: Es tractava de conèixer les idees inicials dels nens i nenes de la meua classe.	
OBJECTIUS	INSTRUMENTS
a) Comprovar a través de qüestionaris i l'observació participant que entre els alumnes de la classe estudiada es donaven actituds racistes.	1. Qüestionari 1: Es plantegen situacions de la vida quotidiana dels alumnes i havien d'eleger entre tres opcions (dues que triaven una persona al·lòctona i una que triaven la persona autòctona) i argumentar el perquè de la seva elecció. 2. Qüestionari 2: S'indaga sobre l'elecció d'amistats dintre de l'aula amb l'objectiu d'obtenir dades sobre les relacions socials que es donaven entre els alumnes. 3. Diari de classe: Durant els primers 6 mesos de curs vaig anar realitzant un diari de camp del que observava dels nens de la meua aula, anotant tot allò que em pogués ser útil per aquest treball de recerca.
Posteriorment es varen passar els dos qüestionaris a altres grups de l'escola, a una aula d'una escola amb un alt percentatge d'immigrants i a una altra d'una escola que no té immigrants per comparar els resultats de la meua classe amb altres que tenen una situació diferent.	
FASE II: Es tractava de recollir informació per elaborar una unitat didàctica.	
OBJECTIUS	INSTRUMENTS
b) Introduir al currículum de coneixement del medi que seguïem a l'aula aspectes on es treballassin la diversitat cultural i actituds com el respecte i la valoració cap a l'Altre. c) Realitzar una unitat didàctica a partir dels nous aspectes introduïts al currículum per donar una solució al problema plantejat.	1. Lectures sobre educació intercultural i la seva relació amb les ciències socials amb l'objectiu de tenir una orientació de com havia d'enfocar la unitat didàctica. A partir d'aquestes lectures vaig realitzar un marc teòric en el qual em situava en aquesta recerca. 2. Programació d'una unitat didàctica intercultural. Primer de tot es va comprovar que a la part de medi social i cultural del llibre de text que utilitzàvem a l'aula no hi havia res sobre altres llocs del món i altres cultures. Per tant, era imprescindible que es realitzés una unitat didàctica on es treballassin els llocs d'origen dels nens immigrants ja que, com a components de l'aula, s'han de tenir en compte. En aquesta unitat didàctica es va tenir molt present el treball cooperatiu, la participació activa de tots els alumnes i la utilització de diversos materials,

	entre aquests les noves tecnologies, com ara Internet, diapositives i vídeo.
FASE III: Aquesta fase va suposar fer el seguiment del que els alumnes anaven aprenent i una posterior avaluació de tot el conjunt de les dades recollides.	
OBJECTIUS	INSTRUMENTS
d) Comprovar si el canvi del currículum i l'aplicació d'una unitat didàctica intercultural havia aconseguit modificar les actituds dels alumnes.	<p>1. Recull de les opinions dels alumnes: Els alumnes escrivien allò que havien après en diferents moments del desenvolupament de la unitat didàctica i, al final d'aquesta, escrivien una carta a un nen d'un altre lloc del món que havia de començar a la seva classe l'any vinent. El que escrivien els nens sobre allò que havien après i les cartes em donaren moltes dades per comprovar si l'aplicació de la unitat didàctica intercultural havia estat efectiva o no.</p> <p>2. Comparació dels resultats amb els de l'inici de la recerca: Per completar aquestes dades tornava a passar uns qüestionaris de triple elecció, molt similars als que havia passat al principi de la recerca. Així podia comparar les respostes obtingudes a l'inici amb les que s'aconseguien al final del procés.</p>
CONCLUSIONS: A partir de tots els qüestionaris realitzats, del diari de camp i de l'avaluació de la unitat didàctica duta a l'aula vaig extreure tota una sèrie de conclusions sobre la recerca que havia realitzat.	

2. El context de la recerca

La meua recerca va ser realitzada a la classe de 3rB del CEIP Elionor Bosch de Santa Margalida. Durant tot el curs escolar 2004-2005 vaig ser la tutora d'aquest grup.

El CEIP Elionor Bosch es troba al terme municipal de Santa Margalida, poble situat al nord-est de Mallorca que comptava, al 2.002, amb 9.284 habitants repartits en tres nuclis de població: Santa Margalida (3.342), Can Picafort (5.391) i Son Serra de Marina (551). A l'escola en qüestió hi assisteixen els nens i nenes que viuen al nucli de població de Santa Margalida, endemés dels del nucli de Son Serra de Marina, ja que allà no hi ha escola. Alguns dels nens que tenen la seva residència a Can Picafort són alumnes de l'escola a Santa Margalida, però la immensa majoria assiteixen al col·legi públic que tenen allà.

El CEIP Elionor Bosch no és una escola petita ja que és de dues línies des de 3 anys a l'educació infantil fins a 6è de l'educació primària.

Durant la darrera dècada, Santa Margalida ha acollit un bon nombre d'immigrants, sobretot marroquins, els quals vénen per treballar a la construcció o a l'agricultura. Hi ha altres pobles, molt prop de Santa Margalida, que han rebut un nombre més alt d'immigrants marroquins, com, per exemple, Muro i Sa Pobla. Can Picafort, en canvi, va rebre una gran onada migratòria de persones peninsulars, sobretot andalusos, durant els anys 80. Actualment està rebent bastant immigració provinent d'Amèrica del Sud.

La classe de 3rB del CEIP Elionor Bosch

Quan vaig començar a fer classe al grup de 3rB, hi assistien 18 alumnes, la majoria dels quals vivien al nucli de població de Santa Margalida; a Can Picafort n'hi vivien 4 i a Son Serra de Marina 1. Del total, 3 eren immigrants: un era argentí, un altre colombià

i la tercera era marroquina. Cap a finals de novembre va començar una nena d'origen sahrauí que va ser acollida per una parella mallorquina; i a principis d'abril ho va fer un altre nen colombià que va venir a viure al municipi amb la seva mare. A final de curs, un 25% de la classe era d'origen immigrant.

A l'inici de la recerca, vaig adonar-me que algun dels nens immigrants, sobretot les nenes d'origen nord-africà, patien una certa discriminació per part dels seus companys autòctons. En canvi, aquesta discriminació no es mostrava d'una manera tan clara amb els nens sud-americans.

Com ja s'ha dit abans, als inicis de la recerca es passaren els qüestionaris que havia realitzat a altres grups de la mateixa escola i d'escoles diferents.

Altres classes participants

La classe de 3rA del CEIP Elionor Bosch:

Classe	Núm. Alumnes	Autòctons	Nouvinguts	% nouvinguts
3r A	19	17	2 filles d'immigrants marroquins.	10'5%

La classe de 4tA del CEIP Elionor Bosch:

Classe	Núm. Alumnes	Autòctons	Nouvinguts	% nouvinguts
4t A	22	20	2 fills d'immigrants marroquins	10'5%

Altres centres participants

Sa Graduada:

És una de les tres escoles públiques que hi ha a Sa Pobla, poble situat al Nord de Mallorca, amb una població de 11.446 habitants. És un poble d'interior, encara que està molt prop de la costa.

Sa Pobla ha estat un dels pobles que ha rebut més immigració marroquina de tota l'Illa. El motiu d'aquest fet és que els immigrants han ocupat, a l'agricultura i a la construcció, els llocs de feina que molts de poblers ja no volien realitzar. El percentatge d'immigrants, sobretot d'origen marroquí, a les escoles de Sa Pobla és molt alt. En el cas de Sa Graduada era, en aquell moment, d'un 20 %.

Classe	Núm. Alumnes	Autòctons	Nouvinguts	% nouvinguts
3r	29	17	4 fill d'immigrants sud-americans 8 fills d'immigrants marroquins	41.4%

L'Escola de Pràctiques:

Està situada a la capital de l'Illa. El CEIP de Pràctiques de Palma està ubicat a la barriada del Camp Rodó i acull els infants de la zona a partir del tres anys. Ha estat un centre capdavanter en la innovació pedagògica, amb contacte permanent amb la universitat i els seus estudiants, i també un dels primers que va incorporar l'ensenyament en llengua catalana a Palma. El centre té alumnes nouvinguts, però en un baix percentatge si el comparem amb altres.

Classe	Núm. Alumnes	Autòctons	Nouvinguts	% nouvinguts
3rA	25	25	0	0%

3. Metodologia i instruments de la recerca

Una de les primeres decisions que vaig prendre va ser optar per una recerca interpretativa ja que em permetia descriure i interpretar la realitat social que m'interessava estudiar. Volia fer una recerca de tipus qualitatiu, observacional, descriptiva, centrada en un context determinat però en profunditat.

El motiu pel qual vaig decidir realitzar una recerca interpretativa fou perquè aquest tipus de metodologia estudia la realitat en la seva globalitat, és a dir sense intentar fragmentar-la i tenint present el seu context. Pretén seguir la via inductiva, parteix de les dades per elaborar les categories, explicacions i interpretacions i no a l'inrevés (partint de teories prèvies). El seu principal objectiu no és aconseguir lleis generals, sinó centrar-se en el que és característic dels subjectes que estudia.

Aferrant-me a una metodologia d'aquest tipus sabia que comptava amb la seva flexibilitat i em permetia adoptar un enfocament progressiu. En aquest cas, els mètodes estan al servei de l'investigador i les dades de recollida de dades utilitzades són de tipus qualitatiu: l'entrevista, l'observació participant, diaris de camp, anàlisi de documents, etc.

Podem dir que aquesta metodologia és molt accessible per als mestres. No es necessita un equip car ni complex llevat de la pròpia ment, ni tampoc es requereix un coneixement d'estadística ni d'experiments controlats. L'etnografia és el mètode que està més a l'abast dels mestres i els permet una perspectiva més àmplia per comprendre els criteris mitjançant els quals s'hauria de jutjar la veritat de les seves investigacions. (Woods: 1987)

Els mestres poden utilitzar tècniques etnogràfiques tant per avaluar la seva feina, com per a la motivació i l'aprenentatge dels seus alumnes. Dos avantatges més de l'etnografia són la flexibilitat que li permet i que ofereix als investigadors un gran control en la feina realitzada, ja que aquests són els principals instruments d'investigació. Aquest mètode permet al mestre-etnògraf identificar models de dades i construir una comprensió més profunda dels fets i relacions socials en les quals hi participa cada dia.

Les estratègies utilitzades en aquesta recerca corresponen a les de l'etnografia: l'observació participant, l'entrevista informal, materials escrits, com per exemple, documents oficials del centre (programacions, notes de lliçons, registres personals d'alumnes, exàmens, fitxes de feina, fotografies, etc.), documents personals (diaris, cartes, el quadern dels alumnes) i qüestionaris.

Vaig centrar la recerca en un estudi de cas, com ja he esmentat, d'una classe de 3r de l'escola de Sta. Margalida. L'estudi de cas, segons Arnal i altres (1992) és la forma més pròpia i característica de les investigacions idiogràfiques dutes a terme des d'una perspectiva qualitativa i s'ha de concebre com una estratègia encaminada a la presa de decisions. L'estudi de cas permet generar hipòtesis i descobriments, centrar

l'interès en un grup (en el meu cas els alumnes de la meua classe), està dotat de flexibilitat i és aplicable a situacions naturals.

El fet d'haver decidit fer un estudi de cas em permetia tota una sèrie d'avantatges: Centrar-te en una situació o fet particular, és descriptiu perquè pretén realitzar una rica i intensiva pormenorització del fenomen estudiat, il·lumina sobre la comprensió del cas, és inductiu perquè arriba a les generalitzacions, conceptes i hipòtesis a partir de les dades, i finalment l'investigador pot aconseguir dades de diferents fonts (en el cas d'aquesta recerca se n'obtingueren a partir de qüestionaris, de l'observació participant i el diari de classe, entrevistes informals, anàlisi de documents formals, cartes dels alumnes, treballs d'aula o escrits dels alumnes.)

S'ha de tenir en compte que la major dificultat de l'estudi de cas és que no pot formular generalitzacions a partir d'una realitat singular. Però tampoc és aquest el seu objectiu primer ni era el meu en aquesta recerca.

Per a la realització d'aquest estudi vaig partir de l'observació. Segons Cohen i Manion (1990) en el fons de cada estudi de cas hi ha un mètode d'observació. Efectivament, l'observació a l'aula ha estat la base a partir de la qual he realitzat aquesta recerca, en concret. La participació et permet penetrar en les experiències dels altres en un grup o institució. El fet de conèixer amb els subjectes que investigues et dona una visió interior molt més profunda i detallada que altres tipus de mètodes més experimentals.

Però l'observació participant no està absenta de crítiques. Quan es participa s'actua sobre el medi però hem de tractar de combinar la profunda implicació personal amb un cert distanciament. El judici de l'observador es pot veure afectat pel seu íntim compromís amb el grup que estudia, fet que té a veure amb la validesa interna del mètode. Per contrarestar això és recomanable que s'utilitzin una sèrie de tècniques a les quals recorren els investigadors amb l'objectiu de verificar la representativitat dels fets que observen i de fer una comprovació creuada de les seves interpretacions del significat d'aquests fets.

Per a la recollida de dades vaig utilitzar diferents instruments. Un d'ells és el qüestionari. Segons Woods (1987), els qüestionaris no han estat populars entre els etnògrafs argumentant que exclouen totalment el seu ús amb l'excusa que pertanyen a un estil d'investigació en què els seus supòsits bàsics són diametralment oposats a l'etnografia. Però, últimament, aquesta posició s'ha suavitzat i s'ha deixat de veure com una dicotomia de paradigmes. Ara es veu com una dimensió amb diferents pols.

Els qüestionaris, en el cas d'aquesta recerca, tingueren diferents utilitats: com a mitjà de recollida d'informació, com a punt de partida de mètodes més qualitius i en la confirmació de l'enquestat a partir de les dades obtingudes en el diari de camp.

Les enquestes passades als meus alumnes a l'inici de la investigació varen ajudar a esbrinar quines eren les seves representacions respecte al tema de la recerca, però el seu ús va requerir un treball interpretatiu posterior per controlar que els enquestats interpretaven els ítems de la mateixa manera.

Durant la fase inicial de la recerca, vaig adonar-me que les respostes dels qüestionaris poden contenir detalls subtils i que les podia utilitzar per contribuir a la producció de treball qualitatiu. Malgrat que les dades obtingudes a partir dels

qüestionaris no siguin tan detallades com les que provenen de les entrevistes, són d'una naturalesa que pot ser no les haguéssim pogut aconseguir d'una altra forma i a vegades les respostes poden contenir comentaris molt significatius. Aquests comentaris poden estar millor formulats, ser més succints i més centrats en el tema. S'ha de reconèixer que, a vegades, la paraula escrita és més útil i potent que la parlada, dóna temps a pensar, reflexionar, recordar i compondre. Aquest fet suggereix, segons Woods (1987), que, per a algunes finalitats i en certs casos, el qüestionari és intrínsecament millor instrument que l'entrevista.

De totes maneres, sempre s'ha de tenir present el context en què es donen les respostes dels qüestionaris, per tant un marc etnogràfic general contribuirà a conèixer-lo.

Un altre instrument utilitzat va ser el diari de classe, que em va facilitar el seguiment de la recerca, em va permetre aconseguir un tipus de coneixement que no és absolutament objectiu però tampoc absolutament subjectiu. L'etnografia no et permet fer generalitzacions, però sí que et dóna una base per arribar-hi.

Per al treball a l'aula vaig elaborar una unitat didàctica intercultural, amb l'objectiu que els meus alumnes adquirissin nous aprenentatges davant la diversitat cultural. Fou aquesta unitat didàctica un instrument que va permetre valorar l'adquisició de nous aprenentatges per part dels alumnes.

4. Anàlisi dels resultats

Resultats obtinguts a partir de la primera fase de la recerca.

Per començar, és necessari realitzar una anàlisi dels resultats obtinguts a partir de la primera fase de la recerca:

Recull de les observacions

Les primeres impressions recollides en el diari de classe em van permetre iniciar una reflexió sobre les relacions entre els alumnes autòctons i nouvinguts de la meua classe i vaig seguir aquesta pràctica durant set mesos. Els escrits realitzats reflectien les actituds racistes i discriminatòries per part dels alumnes autòctons cap als immigrants. A continuació se citaran algunes dades significatives extretes del diari:

Diari de classe inicial (Primeres observacions): “[...]vaig demanar als nens que fessin grups de tres. Els grups es feren ràpidament. L'única persona que va quedar-se sense grup fou na S. Cap nen ni cap nena va triar-la per anar amb el seu grup. Finalment vaig haver de col·locar-la en un dels grups ja formats”.

Diari de classe inicial (27/01/05): “Els he preguntat què trobaven de la seva nova companya i més de la meitat m'ha contat que na L. no els queia bé. [...] Llavors he proposat als nens que pensessin alguna solució per aquest problema. Alguns deien senzillament “fer les paus i ja està”, d'altres deien que jo castigues na L. perquè aprengues la lliçó però m'ha sobtat la proposta que ha fet una de les nenes de la classe: “Ojalà na L. tornàs al seu país i així ja no estaria més marginada!” Molts dels nens han dit “és veritat! Per què no torna al seu país?”.

Una primera intervenció: el questionari sociomètric

Una de les primeres intervencions realitzades per conèixer les dinàmiques de relació que hi havia entre els nens i nenes de la classe vaig realitzar-la a partir d'un qüestionari sociomètric. Els resultats serviren per completar les dades obtingudes a través de l'observació participant i del qüestionari multicultural. El qüestionari sociomètric et permet saber quines són les relacions d'amistat que es donen entre els nens i dona informació que complementa i corrobora la que s'ha obtingut a partir de l'observació i el diari de classe.

Aquest qüestionari, també, fou de vital importància per esbrinar i analitzar quin tipus de relació tenien els nens autòctons amb els immigrants dels altres grups en els quals no vaig realitzar observació. Els resultats obtinguts a partir d'aquest qüestionari passat a aquests altres grups permeteren realitzar un tractament comparatiu amb els resultats obtinguts a la classe protagonista de la recerca.

* Qüestionari 2 de la fase I: El qüestionari sociomètric.

1. Escribe el nom i el llinatge d'aquells companys de classe amb els quals prefereixis treballar en grup. Pots escriure els que vulguis, però per ordre de preferència
2. Escribe el nom i llinatges d'aquells companys de classe amb els quals prefereixis menys treballar en grup. Enumera'ls per ordre, començant pels que prefereixis menys.
3. Amb qui t'agrada jugar més a l'hora del pati? Pots escriure tots els companys de classe que vulguis però fes-ho per ordre de preferència.
4. Amb qui t'agrada jugar menys a l'hora del pati? Pots escriure tots els companys de classe que vulguis. Comença pel que prefereixis menys.
5. Si haguessis d'organitzar excursions, jocs, partits... qui elegiries com a capità?

*Quadres comparatius dels resultats de les diferents escoles participants

Pregunta 1: Amb qui prefereixes treballar a classe?							
Escola	Curs	Nombre alumnes autòctons	Nombre alumnes immigrants	Elecció entre autòctons	Elecció entre immigrants	Elecció autòctons a immigrants	Elecció immigrants a autòctons
E. Bosch	3rB	15	4	45	2	1	3
E. Bosch	3rA	17	2	53	1	2	7
E. Bosch	4tA	20	2	79	0	0	5
Sa Graduada	3r	17	12	64	8	0	30

Com es pot observar a la taula, es podia concloure que els nens autòctons es preferien entre ells d'una manera molt clara. Els immigrants també preferien els autòctons. A dos dels grups elegits no hi havia cap cas que els autòctons triessin als immigrants i als altres dos grups només es donaven 1 i 2 casos.

Pregunta 2: Qui prefereixes menys per treballar a classe?							
Escola	Curs	Nombre alumnes autòctons	Nombre alumnes immigrants	Elecció entre autòctons	Elecció entre immigrants	Elecció autòctons a immigrants	Elecció immigrants a autòctons
E. Bosch	3rB	15	4	19	1	18	7
E. Bosch	3rA	17	2	30	0	18	7
E. Bosch	4tA	20	2	57	0	22	5
Sa Graduada	3r	17	12	19	12	44	17

A l'hora d'interpretar aquesta taula s'havia de tenir en compte que la proporció d'immigrants era significativament més baixa que la proporció d'autòctons, per tant no era d'estranyar que les puntuacions més altes les trobéssim a l'elecció entre autòctons, amb l'excepció de l'escola Sa Graduada. Per la poca quantitat d'immigració que hi havia a cada grup, els immigrants havien estat molt triats en aquesta pregunta, sobretot a l'escola amb l'índex més alt d'immigració (Sa Graduada). Els nens immigrants també preferien no treballar amb algun nen autòcton. Llevat de l'escola amb molta immigració, els immigrants no es triaren entre ells; això vol dir que no els molestava haver de treballar junts.

Pregunta 3: Amb qui prefereixes jugar el temps del pati?							
Escola	Curs	Nombre alumnes autòctons	Nombre alumnes immigrants	Elecció entre autòctons	Elecció entre immigrants	Elecció autòctons a immigrants	Elecció immigrants a autòctons
E. Bosch	3rB	15	4	48	0	2	4
E. Bosch	3rA	17	2	42	1	2	3
E. Bosch	4tA	20	2	74	0	0	4
Sa Graduada	3r	17	12	66	11	5	25

Així, com es pot observar en aquesta taula, els nens autòctons preferien clarament jugar entre ells. Curiosament els immigrants preferien jugar també amb els nens autòctons, fet que es contradeia amb allò observat, que és que els nens immigrants, el temps del pati, jugaven entre ells. Aquest fet podia ser degut que els nens autòctons no volien jugar amb els nens immigrants.

Pregunta 4: Amb qui prefereixes menys jugar el temps del pati?							
Escola	Curs	Nombre alumnes autòctons	Nombre alumnes immigrants	Elecció entre autòctons	Elecció entre immigrants	Elecció autòctons a immigrants	Elecció immigrants a autòctons
E. Bosch	3rB	15	4	15	0	13	6
E. Bosch	3rA	17	2	24	0	15	6
E. Bosch	4tA	20	2	38	0	15	5
Sa Graduada	3r	17	12	28	11	29	14

Pels percentatges desequilibrats que trobàvem entre nens autòctons i nens immigrants, les puntuacions que havien obtingut, en aquesta pregunta, els nens immigrants per part dels autòctons havien estat molt altes. Una majoria dels nens autòctons deia que preferien no jugar amb els nens immigrants a l'hora del pati. Els nens immigrants no es triaren entre ells, llevat del cas del grup amb molta immigració. Els nens immigrants preferien menys jugar amb els autòctons que entre ells mateixos.

Pregunta 5: Qui triaries com a capità?							
Escola	Curs	Nombre alumnes autòctons	Nombre alumnes immigrants	Elecció entre autòctons	Elecció entre immigrants	Elecció autòctons a immigrants	Elecció immigrants a autòctons
E. Bosch	3rB	15	4	16	0	0	4
E. Bosch	3rA	17	2	16	2	0	0
E. Bosch	4tA	20	2	20	0	0	2
Sa Graduada	3r	17	12	16	2	1	10

La qüestió del lideratge està clara: tots els nens, tant immigrants com autòctons, preferien un capità autòcton. Aquest fet podria ser degut que els nens autòctons donaven més bona imatge i tenien més poder dintre de la classe que els nens immigrants. Només en el cas del grup de 3rA, les nenes immigrants no triaren com a líder a un nen autòcton, sinó que es triaren entre elles.

La concreció del problema: el qüestionari multicultural

El qüestionari multicultural de la fase I em donava molta informació sobre les preferències de l'alumnat cap a les persones autòctones respecte a les nouvingudes, i permetia comprovar si les respostes obtingudes eren coherents amb les obtingudes a partir del qüestionari sociomètric i amb les dades extretes del diari de classe. El qüestionari constava de les següents preguntes i opcions de resposta, juntament amb una fotografia per a cada persona, així els alumnes podien identificar clarament les persones autòctones i les nouvingudes:

1. Et present aquestes tres nenes:

- A na Fàtima li agrada jugar a futbol i a encaçar.
- A na Rocio li agrada jugar a conillet amagat i a botar corda.
- A na Margalida li agrada llegir contes i cantar.

Amb quina d'aquestes nines t'estimaries més jugar el temps del pati.

2. Tens molta gana i vols menjar fruita. Estàs en una plaça i hi ha aquests nins que berenen:

- En Monaim menja plàtans.
- En Toni menja síndria.
- En Benito menja maduixes.

A qui li demanaries fruita per menjar? Per què?

3. La mestra us ha demanat que trieu una companya per escriure una redacció a classe.

- Na Nadia té molt bona lletra i és molt endreçada.
- N'Amy és molt llesta i bona companya.
- Na Catalina és simpàtica però un poc lenta.

Qui triaries? Per què?

4. Has d'anar d'acampada i has d'escollir un company per compartir la tenda.

- En Mohamed és molt i molt divertit.
- En Chakrun sap un munt d'històries i jocs d'acampada.
- En Tomeu és bon nin, però ronca un poquet.

Amb qui la compartiries? Per què?

5. Quin d'aquests mestres t'agradaria que fos el teu a 4t? Per què?

- Na Marina és bona mestra, però un poc rabiosa.
- En Brahim sap fer les classes molt divertides.
- En Kyaw Tho és molt bon al·lot i explica molt bé.

Respecte a la pregunta 1, es pot dir que parteix d'una situació habitual que és el fet de jugar en el temps del pati, una de les situacions més quotidianes dels nens a qui es van passar els qüestionaris. Podria ser una situació real per a ells i cada dia poden trobar-s'hi. Vaig demanar quins eren els motius de la seva elecció perquè volia comprovar si els alumnes discriminaven entre el joc i la persona, i si, en el cas que s'identifiquessin amb la persona, preferien l'autòctona a la nouvinguda.

La pregunta 2 pretenia comprovar si els alumnes discriminaven entre la fruita o la persona; i en el cas que s'identifiquessin amb una persona, si ho feien amb l'autòctona o amb la nouvinguda. Em va semblar interessant incloure una pregunta relacionada amb el menjar, ja que, alguna vegada, havia sentit dir a qualche nen que els "moros" li fan fàstic.

La pregunta 3 pretenia constatar si els nens, a l'hora de treballar, triaven bé per l'èxit escolar, bé perquè s'identificaven amb alguna de les persones. En el cas que s'identifiquessin amb la persona volia saber si ho feien amb l'autòctona o amb la nouvinguda. La situació plantejada en aquesta pregunta és habitual en la vida dels nens i s'hi troben moltes vegades. Per comprovar d'una manera més clara que els nens preferien les persones autòctones, vaig dotar a les nenes nouvingudes del qüestionari d'unes virtuts que serien molt més aprofitables a l'hora de treballar, en canvi la nena autòctona encara que li hagués atribuït una virtut també li he adjudicat un defecte poc profitós quan es tracta de treballar (Na Catalina és simpàtica però un poc lenta).

La finalitat que volia aconseguir el plantejament de la pregunta 4 era comprovar si els alumnes tenien més en compte l'activitat o la persona a l'hora de realitzar una activitat de lleure. Cas que s'identifiquessin amb la persona, m'interessava saber si s'identificaven amb les qualitats de l'autòctona o amb la de la nouvinguda. Vaig dotar de millors qualitats als nens nouvinguts i vaig fer menys atractiu al nen autòcton perquè, cas de triar-lo, es veiés més clarament la preferència dels nens cap a la persona autòctona. La situació elegida és una de les que podria trobar-se un nen d'aquesta edat.

La pregunta 5 em va permetre comprovar si els alumnes discriminaven entre la persona o la qualitat d'ensenyar. Cas que s'identifiquessin amb la persona, volia comprovar si ho fan amb l'autòctona o amb la nouvinguda. Vaig dotar de més bones qualitats, com a mestres, a les dues persones nouvingudes, mentre que a l'autòctona li vaig atorgar algun defecte (és un poc rabiosa), així, cas que els nins s'identifiquin amb la persona, quedava d'una manera més clara la preferència per la persona autòctona.

Els resultats obtinguts del qüestionari multicultural, venen representats a la següent taula:

RESPOSTES DEL QÜESTIONARI	PREGUNTA 1				PREGUNTA 2				PREGUNTA 3			PREGUNTA 4			PREGUNTA 5			
	1	2a	2b	3	1	2a	2b	3	1	2a	2b	1	2a	2b	1	2a	2b	3
3rB	15	1	1	1	15	0	2	1	1	7	10	6	4	6	6	4	7	1
3rA	11	3	2	2	14	0	4	0	1	14	3	4	9	5	10	4	3	0
4tA	20	0	0	1	21	0	0	0	4	7	10	9	4	8	11	3	4	3
Sa Graduada	26	1	0	1	29	0	0	0	8	11	9	22	4	3	16	4	6	1
Escola de Pràctiques	25	0	0	0	24	0	0	1	1	7	10	9	12	4	17	4	1	3

CLASSIFICACIÓ DE LES RESPOSTES:

1= Segons la pregunta, identificació amb el joc/ la fruita/ els èxits escolars/ l'activitat/ qualitat d'ensenyament.

2= Identificació amb la persona.

2a= Identificació amb la persona nouvinguda.

2b= Identificació amb la persona autòctona.

3= Identificació amb la persona i el joc/la fruita/els èxits escolars/l'activitat/qualitat d'ensenyament.

Respecte als resultats obtinguts a la primera pregunta del qüestionari podem dir que la gran majoria de la meva classe (3rB) va donar més importància al joc que a la persona. Va passar el mateix amb els altres grups de la meva escola i amb els de les altres escoles. Però només en el meu grup i en el de 3rA hi havia qualche nin que s'havia identificat amb la persona autòctona, fet que no passava als grups de les altres escoles.

Respecte a la segona pregunta es pot dir que la gran majoria dels nens de tots els grups triaren per la fruita i no per la persona. Però només en el meu grup i en el de 3rA hi ha alguns subjectes que preferiren triar la persona autòctona.

Els resultats de la tercera pregunta ens diuen que la puntuació més baixa de tots els grups d'aquesta pregunta va ser pel que el nen s'identificava amb l'èxit escolar, encara que 4 i 8 dels nens de 4tA i dels de l'escola Sa Graduada, respectivament, varen escollir aquesta opció. La majoria dels nens i nenes basaren la selecció en la persona amb la que podien treballar. En aquest sentit, malgrat hagués presentat la nena autòctona del qüestionari com a menys atractiva per realitzar l'activitat proposada, fou elegida per molts dels nens de la meva classe i de tots els altres grups. La meva classe juntament amb el grup de 4tA i l'escola sense immigració (Escola de Pràctiques) es va decantar per la persona autòctona, la qual va obtenir la majoria de respostes. En canvi, la majoria dels nens dels grups de 3rA (aquest d'una manera significativa) i de l'escola Sa Graduada s'identificaren amb la persona nouvinguda. L'escola amb més immigració (Sa Graduada) va obtenir els resultats més equilibrats de tots els grups.

Respecte als resultats de la quarta pregunta, les respostes del meu grup en aquest cas resultaren més equilibrades, encara que la resposta menys elegida hagués estat la identificació amb la persona nouvinguda. Malgrat el nen autòcton hagués estat presentat com a menys atractiu per a la situació proposada, fou més elegit que les persones nouvingudes (amb unes qualitats molt desitjables per anar a passar-s'ho bé) pels grups de 3rB i 4tA. La majoria dels nens de 4tA i de l'escola Sa Graduada (aquesta d'una manera molt significativa) prioritzaren l'activitat a la persona. En canvi els nens de l'escola de Pràctiques i els de 3rA s'identificaren majoritàriament amb la persona nouvinguda.

Finalment, així com es veu als resultats a la cinquena pregunta la majoria dels nens de la meva classe s'identificaren amb la persona autòctona, malgrat aquesta fos presentada com la que té menys atractiva pels nens, ja que és rabiosa. La majoria dels

nens de tots els altres grups preferiren la qualitat de l'ensenyament. Molts pocs nens de cada grup s'identificaren amb les dues coses (la qualitat de l'ensenyament i la persona). Respecte als que s'identificaren amb la persona, hi ha hagut més nens dels grups de 3rB, 4tA i el de l'escola Sa Graduada que preferiren com a mestra la persona autòctona que la persona nouvinguda. Passà a l'inrevés amb els grups de 3rA i l'Escola de Pràctiques.

Resultats obtinguts a partir de la segona fase de la recerca.

La unitat didàctica: l'eina per al treball a l'aula

L'instrument més important de la segona fase de la recerca fou la unitat didàctica. Durant tota l'aplicació d'aquesta al grup d'estudi es va fer un seguiment a partir d'un diari de classe on s'explicava tot allò que es feia a la classe, com s'anaven duent a terme les diferents activitats, les reaccions i comentaris dels alumnes i els avanços que s'anaven fent.

La finalitat de l'aplicació de la unitat didàctica era provocar en els alumnes una minva de les actituds racistes i dels prejudicis i un augment de l'acceptació de la diversitat cultural a l'aula.

Com que la unitat didàctica es dividia en tres blocs, seguiré l'explicació, d'una manera molt sintètica, a partir d'aquests:

BLOC I: Qui som?	
OBJECTIUS PRINCIPALS	ALGUNES DE LES ACTIVITATS INCLOSES
Durant aquesta primera part, pretenia que els nens i nenes de la classe se coneguessin així com són, que valoressin les coses que tenen en comú i respectessin les diferències.	Els alumnes hagueren de fer la seva pròpia descripció física i del seu caràcter, parlar d'on vivien, amb qui i dels seus gustos. A partir dels resultats obtinguts a partir de les descripcions, realitzàrem un diagrama de barres, el qual vàrem comentar entre tots i arribàrem a una sèrie de conclusions.
AVALUACIÓ: Finalment l'avaluació de la primera part fou realitzada a partir d'uns fulls on els alumnes explicaren que era el que havien après, allò que els havia agradat més i allò que els havia agradat menys.	
BLOC II: D'on venim?	
OBJECTIUS PRINCIPALS	ALGUNES DE LES ACTIVITATS INCLOSES
Durant aquesta segona part, la qual és la més extensa i important de la unitat didàctica, es pretenia que els nens esbrinessin quins eren els seus orígens i, sobretot, que coneguessin aspectes dels llocs d'on provenien i identificar alguns trets de la seva cultura. Els cinc alumnes immigrants que tenia a l'aula provenien del Marroc, del Sàhara, d'Argentina i de Colòmbia, per tant, em vaig centrar en aspectes d'aquests quatre llocs. Alguns dels objectius més importants eren que els alumnes valoressin i respectessin la diversitat cultural i els diferents orígens de cada un d'ells.	Entre les activitats més importants d'aquest bloc ens trobam: 1. La realització d'un arbre geneològic fins als avis; la realització entre tots d'un diagrama de barres amb els resultats obtinguts a partir dels arbres geneològics i una reflexió sobre aquests. 2. Explicació d'algunes de les festes típiques del Marroc i d'algunes de Mallorca. Una altra activitat relacionada amb el Marroc fou una que consistia en relacionar paraules en català amb paraules en àrab que es pronuncien de manera molt similar. Pretenia que entenguessin que aquest fet es produeix perquè el Marroc és un país molt proper al nostre i que s'han influenciat mútuament durant els segles.

<p>El fet que els nens valoressin el treball cooperatiu també fou prioritari.</p>	<p>3. Durant la sessió dedicada al Sàhara, la nena sahrauí va portar un vídeo d'unes noces tradicionals d'allà i mentre ho vèiem, la nena anava explicant als seus companys quins eren els passos que se seguien. Aquest mateix dia també va portar vestimenta típica per ensenyar-la a la classe.</p> <p>4. Respecte a Colòmbia, vaig passar als meus alumnes unes diapositives on apareixien imatges relacionades amb el país i la seva cultura. A partir d'aquestes els nens colombians i jo anàvem explicant les diferents imatges.</p> <p>5. El dia dedicat a l'Argentina, la mare del nen provinent d'aquest país va venir a la classe a explicar als nens qui eren els gautxos, què feien i els va llegir i explicar alguns dels versos que recitaven.</p> <p>6. La creació de quatre murals, un per a cada un dels llocs de procedència dels alumnes immigrants de la classe (El Marroc, El Sàhara, Argentina i Colòmbia). En aquesta activitat, la classe quedaria dividida en quatre grups, un per a cada mural. Els nens havien de buscar informació a través d'Internet, llibres, etc. Tots els grups contaren amb la meua ajuda i, alguns dels nens amb la dels pares. Una vegada acabats els murals, cada grup l'exposà davant de la resta de la classe.</p>
<p>AVALUACIÓ: . L'avaluació d'aquesta part es va realitzar a través d'un escrit que hagueren de realitzar els nens contant què era allò que havien après, què els havia agradat més i què els havia agradat menys.</p>	
<p>BLOC III: Aquesta fase va suposar fer el seguiment del que els alumnes anaven aprenent i una posterior avaluació de tot el conjunt de les dades recollides.</p>	
<p>OBJECTIUS PRINCIPALS</p>	<p>INSTRUMENTS</p>
<p>Els objectius principals d'aquest bloc eren valorar el treball cooperatiu, conèixer aspectes culturals, geogràfics i històrics del poble de Santa Margalida, i la valoració i respecte cap a la seva cultura i tradicions.</p>	<p>Entre les activitats més importants d'aquest bloc ens trobam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Lectura d'un text que tractava d'alguns aspectes del poble de Santa Margalida amb uns exercicis de comprensió. Fou una activitat enfocada a refrescar els coneixements previs dels alumnes. 2. La realització d'un gran mural de tota la classe que tractava dels aspectes geogràfics més importants del poble de Santa Margalida. 3. La realització de sis murals sobre aspectes culturals i històrics del poble de Santa Margalida. Aquesta activitat fou realitzada en grups. Finalment, cada grup va fer una exposició a la resta de la classe del seu propi mural.
<p>AVALUACIÓ: L'avaluació d'aquesta part es va realitzar a partir d'un escrit sobre allò que havien après i allò que els havia agradat més i menys.</p>	
<p>L'AVALUACIÓ FINAL: L'avaluació final de tota la unitat didàctica es va realitzar a partir d'una carta que els nens havien d'escriure a un nen que venia d'un altre país i que el curs següent assistiria a classe amb ells. Aquestes cartes, juntament amb els escrits de cada una de les parts de la unitat didàctica i els resultats obtinguts a partir d'un qüestionari multicultural similar al de la primera fase, em serviren per comprovar fins a quin punt s'havien assolit tant els objectius específics de la unitat didàctica com l'objectiu general de la recerca que era provocar en els alumnes una minva de les actituds racistes i dels prejudicis i un augment de l'acceptació de la diversitat cultural a l'aula.</p>	

Els resultats reals i significatius de la unitat didàctica quedarien reflectits a la tercera fase de la recerca, quan s'analitzen els escrits dels nens i els resultats a partir del segon qüestionari multicultural.

Resultats obtinguts a partir de la tercera fase de la recerca.

Valorar el que els nens havien après al final de la unitat didàctica va ser una tasca complexa. No m'interessava conèixer la quantitat de coneixements adquirits i que fàcilment hagués pogut recollir a partir d'una prova. El meu interès estava en constatar si hi havia diferències quant a les seves actituds en la manera de veure els altres.

Per això, com ja s'ha dit anteriorment, es va decidir recollir informació a partir de:

Les opinions dels propis alumnes sobre la unitat didàctica que anàvem treballant.

Un text explicatiu a un nen imaginari immigrant que podria ser company seu el proper curs. Aquesta informació em permetia veure si hi havia indicis d'un cert canvi en les idees dels alumnes. Posteriorment, per tal de poder contrastar resultats, vaig recollir una altra informació a partir de:

Un qüestionari molt similar al qüestionari inicial, per comprovar si les respostes que es donaven havien canviat i si els meus alumnes havien canviat la seva actitud davant els nens nous.

Què han après els nois i noies de la classe?

Per començar, s'exposaran els resultats obtinguts a partir de les opinions dels alumnes sobre la unitat didàctica realitzada:

Amb la primera part de la unitat didàctica, els alumnes havien après, sobretot, com eren els seus companys de classe, els seus gustos, amb qui vivien i a on. Per tant, l'objectiu conceptual "conèixer com són els alumnes de la classe de 3rB" s'havia aconseguit. Respecte als objectius procedimentals, "entendre un diagrama de barres" també s'havia assolit ja que havien pogut consultar el gràfic per recordar quines eren les característiques més destacades dels nens de la classe. La majoria d'ells també havien après que els nens de la seva classe tenen moltes coses en comú, que era un dels punts que m'interessava que captessin amb aquesta part de la unitat didàctica.

Respecte a la segona part, tots els nens varen contestar que havien après a fer un arbre genealògic i que la majoria varen captar que no tots els avantpassats propers dels nens de la classe venien de Mallorca. Prop de la meitat de la classe se'n va adonar que com més generacions enrera mirem, més gent de diferents llocs hi ha, conclusió a la qual varen arribar observant el gràfic de barres. Uns pocs, fins i tot, varen aprendre quin era l'origen dels seus padrins.

Tots els nens de la classe varen aprendre aspectes dels quatre països estudiats. Cada grup va aprendre, sobretot, els aspectes del país del que havia fet el mural. Els nens immigrants, tot i saber ja moltes coses del seu país d'origen, també varen poder aprendre alguna cosa nova, sobretot els que feia molts d'anys que vivien a Mallorca i no recordaven gaire coses del seu lloc d'origen. La nena sahrauí va poder comprovar que les festes del Marroc s'assemblen molt a les del Sàhara, que allà també es parla àrab i que ambdós llocs tenen coses en comú.

Allò que els va quedar més a tots els nens són els menjars típics; crec que aquest fet es va donar perquè el menjar és una cosa molt concreta i no els era tan difícil recordar-la i entendre-la. També els va cridar l'atenció i varen poder aprendre amb més facilitat quins eren els animals i les plantes estudiades de cada país. Altres

aspectes com l'habitatge, la vestimenta, les danses i les festes també els va resultar fàcils de recordar. En canvi, els va resultar més difícils aspectes més geogràfics, sobretot els que sortien al mural d'Argentina.

Del Marroc, la majoria dels nens digueren que havien après que hi ha paraules en el nostre idioma que es pareixen a les de l'àrab. Aquest fet pot ser degut a que es va dedicar tota una activitat per aconseguir aquesta reflexió.

D'Argentina, la majoria dels nens havien après què eren els gautxos i altres coses sobre ells, ja que la mare del nen argentí va venir a parlar-ne durant tota una sessió.

Del Sàhara, quasi tots els nens van recordar com eren unes noces allà, explicable pel fet que tots miraren el vídeo.

No tots els nens (només la meitat) aprengueren a situar continents en el planisferi, però sí que la gran majoria aprengueren els seus noms i en pogueren saber de la seva existència. Prop de la meitat de la classe va aprendre també a situar en el planisferi els quatre països estudiats.

Un dels objectius que em vaig proposar per aquesta unitat didàctica era que els nens aprenguessin a treballar cooperativament. El treball cooperatiu era una de les formes en què es podia aconseguir una millor integració a la classe dels nens immigrants. Prop de la meitat dels nens va dir que havia après a treballar millor en grup, fins i tot, un dels nens va arribar a la conclusió que es feia millor feina treballant en grup que tot sol.

Respecte als objectius actitudinals, es pot dir que la meitat dels nens han arribaren a la conclusió que tots tenim moltes coses en comú, cinc digueren que *"malgrat on visquis, tots som iguals"*, tres més que *"tots tenim necessitats similars"*, dos més que *"per molt diferents que siguem, sempre tenim coses que ens assemblen"*, un altre nen va dir també que *"encara que hi hagi gent d'altres països, tots som amics"*, una altra que *"encara que una persona sigui del Sàhara, Marroc... no li hem de fer mal"* i un altre *"que les persones, siguem d'on siguem, tots som humans"*. No sé si el que digueren es corresponia totalment amb la seva actitud real, però al manco, si s'assimilaren aquests tipus de discursos podrien tenir dubtes sobre una possible conducta racista o discriminatòria.

Respecte a la tercera part, s'ha de tenir en compte que els nens de Santa Margalida ja sabien moltes coses sobre el seu propi poble. Així i tot n'aprengueren d'altres. Quasi tots aprengueren els noms del barri del seu poble, quins són els edificis importants i a ubicar-los en un plànol, els transports públics que tenen i el recorregut que fan, el nombre d'habitants de cada nucli de població i aspectes sobre el menjar típic.

Sembla que tots haurien de saber ja quins són els menjars típics del seu poble, però amb la globalització, l'alimentació dels nens no és la mateixa que fa uns anys i no a totes les famílies es mengen tots els plats típics, per aquest motiu molts d'ells aprengueren noves coses del menjar tradicional del seu poble.

Vaig arribar a la conclusió, a partir dels resultats obtinguts, que els nens havien après molts d'aspectes culturals i geogràfics del seu poble. També sembla que havien après dos dels seus relats populars. Amb les històries populars passa el mateix que

amb el menjar: coneixen les històries de Disney, però no les de l'indret on viuen. Malauradament, tot aquest bagatge cultural es va perdent.

Els aspectes més concrets sobre les possessions, els edificis històrics, els monuments i l'arqueologia foren menys assimilats. Cada nen havia après sobretot els temes que tractaren en el seu mural i no tant els dels murals dels altres grups.

Sobre les festes, la majoria ja n'estaven ben assabentats, llevat dels nens immigrants els quals pogueren aprendre més coses sobre aquest tema.

Dels nens immigrants, els que aprengueren més coses foren la nena sahrauí i el nen colombià ja que ambdós feia molt poc que vivien a Santa Margalida. La nena marroquina feia més anys que viu al poble, però pareixia que no n'estava massa assabentada del que hi havia. El nen argentí i el nen colombià ja sabien tant del seu poble com qualsevol dels nens autòctons, llevat del menjar tradicional del qual no en sabien pràcticament res.

Respecte a l'objectiu actitudinal "valorar i respectar la cultura i les tradicions del poble de Santa Margalida", tot i semblar que tots el tenien ben assumit des d'abans de realitzar la unitat didàctica, el fet d'haver après nous aspectes del seu propi poble podia provocar que augmentés el seu respecte cap a allò més tradicional i històric.

La valoració final de la unitat didàctica es faria a partir dels resultats de les cartes escrites pels nens al seu futur company imaginari provinent d'un altre país. Vaig explicar als nens que havien d'escriure una carta a un nen d'un altre país que compartiria classe amb ells el curs vinent. Els resultats obtinguts queden reflectits en aquesta taula:

Número de cartes escrites: 18

Buidatge de la carta			
Li parlen del seu poble	13	S'ofereixen per presentar-li els seus amics	5
Li parlen de l'escola i dels seus companys de classe	12	S'ofereixen a presentar-li membres de la seva família	3
Li ofereixen ajuda en el que sigui (inclòs a fer les feines de classe)	11	S'ofereixen per ensenyar-li jocs d'aquí	3
S'ofereixen per jugar amb ell	9	S'ofereixen per deixar-li les coses	3
S'ofereixen per ser el seu amic/amiga	7	Conten coses de ca seva i de la seva família	2
Li conten les activitats que podran fer plegats	6	Li ofereix un regal	1
S'ofereixen per ensenyar-li el català	5	S'ofereix per ensenyar-li el poble	1
El conviden a anar a casa seva	5	S'ofereix perquè sigui devora ell a la classe	1

Els resultats ens deien que els nens de la classe de 3rB estan disposats a ajudar al seu nou company immigrant. Semblava que algunes de les seves actituds davant les persones nouvingudes havien canviat. Era difícil saber fins a quin punt farien tot el que deien, però, per començar, tot feia pensar que hi havia una molt bona predisposició.

En el grup estudiat, no tots els alumnes demostraven el mateix grau de racisme i discriminació en el seu comportament i en les seves actituds. N'hi havia uns quants que ho manifestaven d'una manera més clara. Em vaig fixar sobretot en les cartes d'aquests nens/es per veure si s'havia produït un canvi en la seva actitud. Un d'ells deia: *"et podrem ajudar amb l'idioma i matemàtiques i explicar-te jocs d'educació física."* Vaig considerar que era un avenç important per part d'aquest nen ja que abans ni volia acostar-se a alguns dels nens immigrants de la classe (sobretot a les del nord d'Àfrica). Una altra d'aquestes nenes deia *"si necessites ajuda amb qualsevol cosa et puc ajudar, et presentaré les meves amigues i així us fareu amigues i tindràs més amigues."* Sembla que la seva actitud havia derivat cap a una de més solidària. Una altra d'aquestes nenes també va escriure el següent: *"Jo cada dia jugaré amb tu. Et convidaré a jugar."*

Respecte als nens immigrants podem dir que es mostraven tan solidaris com la resta dels seus companys de classe. Potser aquí s'hi afegís el factor de l'empatia. A tall d'exemple, aquest és un fragment de la carta que va escriure el nen argentí: *"Vull ser el teu amic. Jo seré un bon amic amb tu... Et donaré un llapis, una goma si no en tens. Jo seré tranquil amb tu. Jo si no em caus bé intentaré que tu em caiguis bé. T'ajudaré perquè sé que tindràs dificultats amb el català... T'ajudaré!!! Tu estaràs sol jo jugaré amb tu."*

La nena marroquina també mostrà una gran predisposició a ajudar al pròxim nouvingut: *"Hola sóc na S., algun dia vine a ca meva i et donaré un regal devers el 24 de desembre. T'ajudaré i serem bones amigues. També m'hauràs d'ensenyar el teu pare i la teva mare. I jo la meva família. T'ensenyaré a llegir amb veu fluixa i amb veu forta."* L'actitud del nen colombià també resultà força positiva i solidària: *"Esper que arribis aviat a la classe de 3rB, t'estarem esperant i t'ajudarem i serem els teus amics i esper que et reincorporis ben aviat i que juguis amb nosaltres."* L'altre nen colombià també s'ofereí: *"jugaré contigo, nos sentaremos juntos, y si vivieras en Son Serra jugaríamos al pita pita alpino."*

Tot fa pensar que els nens i nenes de la classe de 3rB havien rebut una adequada educació que feia èmfasi en els valors. Tot allò que li havien escrit al nen nouvingut pareixia indicar que adoptarien una actitud solidària davant el suposat nouvingut. Això no vol dir que haguessin rebut tota l'educació en valors necessària perquè aquestes actituds fossin totalment assumides per tots els nostres alumnes, però sí semblava ser una primera passa d'una feina que hauria de continuar durant tota l'educació obligatòria.

Finalment, és necessari parlar dels resultats obtinguts a partir del qüestionari multicultural final. Les preguntes que vaig incloure en aquest qüestionari eren molt similars a les del primer que vaig passar a principi de curs. L'objectiu de tornar-ne a passar un de similar era comprovar si s'havien produït canvis en l'opinió dels alumnes després d'haver portat a terme una unitat didàctica des d'una perspectiva intercultural. A continuació s'exposa el qüestionari en qüestió, el qual venia acompanyat amb una fotografia per a cada persona perquè, d'aquesta manera, els alumnes poguessin identificar clarament les persones autòctones i les nouvingudes.

Qüestionari de la fase III:

1. És l'hora del pati i tres nines voles jugar amb tu.

- Na Indira vol jugar a amagadons.

- Na Maria vol jugar a botar corda.

- Na Rosa vol jugar a "stop".

Amb quina jugaries? Per què?

2. Vas a dinar al menjador de l'escola. Has de compartir les postres amb algú.

- En Chico menja pastís de xocolata.

- En Youssef menja maduixes amb nata.

- En Joan menja ensaïmada de crema.

Amb qui el compartiries. Per què?

3. El professor d'educació física diu que heu de fer equips per jugar un partit de "mato".

- Na Yisuke corr molt.

- Na Jamila té molts bons reflexos.

- Na Magdalena és molt simpàtica però un poc lenta.

Qui triaries? Per què?

4. Heu de fer un viatge a Barcelona. Heu d'anar moltes hores amb autobús i has de seure sempre devora la mateixa persona.

- En Narok sap moltes cançons i fer bauxa dins l'autobús.

- En Thien Han és molt alegre i xerrador.

- En Pere és molt bon al·lot i un poc tímid.

Qui voldries per company de seient? Per què?

5. Has de començar a l'escola d'estiu i pots triar entre aquestes tres monitores. Quina triaries?

- Na Thali sap molts de jocs i activitats divertides.

- N'Akai és molt simpàtica i conta bons acudits.

- N'Antònia és molt bona monitora però un poc sergent.

Qui triaries? Per què?

Les respostes d'aquest qüestionari es classificarien de la mateixa manera que les del qüestionari inicial:

CLASSIFICACIÓ DE LES RESPOSTES:

1= Segons la pregunta, identificació amb el joc/ les postres/ els èxits escolars/ l'activitat/ qualitat del temps de lleure.

2= Identificació amb la persona.

2a= Identificació amb la persona nouvinguda.

2b= Identificació amb la persona autòctona.

3= Identificació amb la persona i el joc/ les postres/ els èxits escolars/ l'activitat/ qualitat del temps de lleure.

Una vegada obtinguts els resultats dels qüestionaris finals va ser necessari comparar-los amb els obtinguts en el primer qüestionari, per comprovar si s'ha produït un canvi en l'actitud dels nens i nenes d'aquesta classe.

PREGUNTA 1 (en percentatges)				
	1	2a	2b	3
Qüestionari inicial	83,33	5,56	5,56	5,56
Qüestionari final	77,78	11,11	11,11	0,00

Respecte a la primera pregunta es pot dir que les respostes del qüestionari inicial i les del qüestionari final foren molt semblants, és a dir que la majoria s'havien identificat amb el joc, prescindint de la persona. En el nou qüestionari, el 22,22% dels nens elegiren la persona, però els percentatges dels que preferien la persona autòctona i la novinguda havien quedat igualats.

PREGUNTA 2 (en percentatges)				
	1	2a	2b	3
Qüestionari inicial	83,33	0,00	11,11	5,56
Qüestionari final	100,00	0,00	0,00	0,00

Quant a aquesta pregunta, s'havien produït una sèrie de variacions importants i és que tots els nens elegiren segons el menjar i no per la persona, circumstància que no havia passat al qüestionari inicial ja que un 11,11% dels nens s'identificaren amb la persona autòctona i un 5,56% ho feren amb la fruita i la persona.

PREGUNTA 3 (en percentatges)			
	1	2a	2b
Qüestionari inicial	5,56	38,89	55,56
Qüestionari final	77,78	16,67	5,56

És en aquesta tercera pregunta del qüestionari on es donaren les diferències més significatives en relació al primer qüestionari. Al primer, la majoria dels nens s'havien identificat amb la persona autòctona i en el segon la gran majoria es va identificar amb els èxits escolars. Aquest canvi fou significatiu perquè ja no tengueren en compte amb qui feien la feina proposada pel mestre sinó els resultats que obtindrien. I, a més, quan s'identificaren amb una persona, el 16,67% ho feren amb la persona nouvinguda i només un 5,56% amb la persona autòctona.

PREGUNTA 4 (en percentatges)			
	1	2a	2b
Qüestionari inicial	37,50	25,00	37,50
Qüestionari final	12,50	37,50	50,00

Les respostes a la pregunta 4 també havien variat d'un qüestionari a l'altre i es va produir l'efecte invers a les respostes de la pregunta anterior. La majoria dels nens se seguien identificant amb la persona autòctona a l'hora de realitzar una activitat de lleure, però en aquest segon qüestionari hi va haver més nens que s'identificaren amb la persona nouvinguda que al qüestionari anterior. En canvi minvaren les respostes d'identificació amb l'activitat.

PREGUNTA 5 (en percentatges)				
	1	2a	2b	3
Qüestionari inicial	33,33	22,22	38,89	5,56
Qüestionari final	58,82	11,76	29,41	0,00

A les respostes a la darrera pregunta també hi va haver canvis significatius. Al qüestionari inicial la majoria dels nens s'havien identificat amb la persona autòctona i en el segon s'identificaren majoritàriament amb la qualitat de les activitats que rebrien en el seu temps de lleure. Els nens que s'identificaren amb la persona autòctona representaven el 38,89% i en el darrer qüestionari han passat al 29,41%. En ambdós qüestionaris la resposta menys elegida pels nens fou la que s'identificaven amb la persona nouvinguda, però en el darrer qüestionari el 58,82% dels nens passaren a identificar-se amb la qualitat del temps de lleure, deixant de banda si la persona era nouvinguda o no.

5. Conclusions de la recerca i algunes reflexions

En referència a la metodologia de la recerca podem destacar el següent:

Va resultar complicat el fet de ser mestra i investigadora a la vegada. Agafar notes durant el temps real de l'acció va resultar-me pràcticament impossible ja que havia de desenvolupar el rol de mestra explicant, atenent als meus alumnes, revisant la feina que feien, controlant la classe i corregint els exercicis. Per això mateix no podia observar tot el que volia ni escoltar totes les converses que haguessin pogut ser d'interès per a la recerca. Quan arribava a casa havia d'escriure tot allò que havia pogut observar durant el temps de classe, que no era poc. Anotar tot el que s'ha

observat durant el temps de classe resulta físicament impossible, vaig optar, per tant, per centrar-me en els aspectes que m'interessaven per a la recerca en qüestió.

Els qüestionaris que vaig realitzar em semblen prou adequats per l'objectiu pel qual foren utilitzats, sempre com a complement de l'observació participant. El fet d'haver passat qüestionaris similars al principi i al final de la recerca m'ha pogut ajudar a comprovar si s'havia produït un canvi en el pensament dels meus alumnes.

Els qüestionaris sociomètrics han estat un bon instrument per comprovar si era cert que els nens immigrants no eren del tot acceptats pels alumnes autòctons, ratificant d'aquesta manera el que s'havia escrit al diari de camp. De totes maneres pens que potser em va complicar una mica l'anàlisi dels resultats el que els alumnes poguessin escriure tots els nens que volguessin com a resposta a les preguntes, ja que molts d'ells n'escrivien, a vegades, llistes de 8 o 9. Si, per exemple, només haguessin pogut escriure el nom de 2 nens com a resposta, potser hagués quedat més clar si hi havia o no un rebuig cap als immigrants.

El fet que aquesta recerca sigui un estudi de cas no m'ha permès realitzar generalitzacions. Si s'hagués realitzat la investigació també amb altres grups s'haurien pogut extreure unes conclusions més generalitzables.

Si s'hagués ampliat la recerca a més grups d'altres escoles, per exemple a una escola amb molta immigració i a una escola sense immigració, i s'hagués disposat de més temps per comprovar l'evolució dels alumnes, la recerca estaria dotada de més validesa que la que té.

En referència al treball de la unitat didàctica a l'aula:

Va alentir i dificultar la feina en certa mesura el fet que els meus alumnes estiguessin tan acostumats a treballar amb el llibre de text, seguint les activitats proposades en aquest. A més, s'hi afegia l'agreujaent que els meus alumnes no estaven avesats a treballar cooperativament. Els grups de la classe, a l'inici de la unitat didàctica, no sabien ben bé què fer quan havien de treballar en grup. Els va costar organitzar-se i varen necessitar la meva ajuda però al final tots aconseguiren el seu objectiu. Si els nens haguessin estat acostumats a treballar d'aquesta manera en tasques més complexes, com era el cas de realitzar els murals, haguessin estat més autònoms i la feina s'hagués alleugerit, tant per a mi com per a ells mateixos.

Si hagués disposat de més temps per estar amb el grup, per exemple que l'any següent m'haguessin donat la plaça de feina a la mateixa escola i al mateix grup, hauria pogut comprovar si, en realitat, l'aplicació de la unitat didàctica havia tingut efectes a llarg termini. Per aquest motiu, per obtenir els resultats de la unitat didàctica, vaig haver-me de basar en allò que havien escrit els nens a les avaluacions de cada una de les seqüències i a les cartes que escriviren a un suposat nen nouvingut.

Aquesta recerca és un estudi de cas i crec que, en general, la metodologia i els instruments utilitzats han resultat força adequats, i que l'aplicació de la unitat didàctica ha obtingut bons resultats i ha afectat positivament en l'actitud del grup estudiat.

En referència al tractament de la interculturalitat al currículum de l'educació primària podem destacar el següent:

La interculturalitat és un tema bastant oblidat en el currículum en general i en el currículum de les ciències socials en particular. Quan vaig revisar el currículum de coneixement del medi de l'educació primària de les Illes Balears no podia creure que pràcticament no es contemplés res sobre altres cultures del món. Per la naturalesa del seu coneixement, l'àrea de les ciències socials hauria de ser una de les àrees que més hauria de considerar les altres cultures i tenir-les molt presents en el seu currículum. Si és a l'àrea de les ciències socials on s'estudia la societat, no es pot oblidar d'una part important d'aquesta, que són les persones immigrants.

Si volem integrar els nens immigrants a les nostres escoles haurem de tenir ben presents la seva cultura i els seus interessos. Si no ho feim així, tot el més que podrem aconseguir és que assimilïn la nostra cultura. L'alt fracàs escolar dels nens immigrants podria ser provocat, en part, per la poca presència que tenen les "cultures" d'aquests nens a les nostres escoles, per una ruptura entre el món escolar i el món familiar.

Respecte a la metodologia del mestre voldria comentar que, en general, es fa un abús del llibre de text quan, en realitat, aquest hauria de ser una eina a la qual es pot recórrer i no allò que dirigeix les nostres classes i programacions. Habitualment, el llibre de text és l'únic material didàctic utilitzat pel mestre. El problema és que aquest tipus de material no s'adapta d'una manera completa a les necessitats dels nostres alumnes ni a les característiques del nostre grup. A més, el tipus d'activitats proposades per aquests llibres solen ser molt poc variades i les propostes d'activitats que es puguin fer en grup i d'una manera cooperativa són molt escasses. Hem de tenir present que aquest tipus de feina fa que s'estableixin més vincles d'amistat i afectius entre els nostres alumnes i que pot contribuir a una millor integració dels nens immigrants.

En referència a la formació dels mestres:

La formació del professorat no és suficient per afrontar la realitat multicultural que ens trobem dintre de les aules. Els mestres no saben com han de respondre davant la classe multicultural perquè no han rebut una formació adequada per acarar-s'hi. L'única solució que solen oferir els centres són unes hores de classe a part amb un mestre d'atenció a la diversitat o un mestre de suport dintre de l'aula. Però això no és suficient per aconseguir una real integració de l'alumne immigrant. És necessària una bona formació en educació intercultural i, en el cas de l'àrea de ciències socials, una més àmplia formació en aquesta didàctica específica.

I ja per acabar, voldria fer una sèrie de reflexions útils per a mi mateixa i que, potser, poden ser generalitzables:

És necessari que, davant l'escola multicultural, es refaci el programa de l'àrea de ciències socials. El currículum hauria de contemplar la realitat de la nostra societat. No seria adequat que davant una societat multicultural, el currículum només contemplés aspectes de la cultura occidental. Si volem una aula on els nostres alumnes immigrants estiguin totalment integrats, el mestre hauria de tenir en compte la seva cultura i els seus interessos i, per tant, incloure'ls a les seves programacions. Si volem educar els nostres alumnes en els valors de la democràcia i de la igualtat d'oportunitats caldria que tot això es veiés reflectit a les classes que participen. Si

volem que els nostres alumnes no adoptin actituds discriminatòries ni racistes és necessari que es treballi a les aules.

Una adequada formació del professorat és una necessitat ineludible. Els mestres haurien de rebre una més àmplia formació en didàctica de les ciències socials i en educació intercultural, apostant per l'educació permanent. El mestre hauria de tenir coneixements també de la cultura dels nens immigrants. Cada centre podria proposar alguns cursos de formació del professorat segons el tipus d'alumnat del seu centre, dotant als mestres de les eines intel·lectuals per respondre adequadament a les necessitats del seu grup. Al pla d'estudis de magisteri s'hauria de contemplar una assignatura que fes referència al tractament global de la immigració en els centres, dotant-los així de les eines necessàries per afrontar positivament la presència de persones de diferents cultures a l'aula. Una assignatura enfocada des de l'educació intercultural podria ser una bona opció.

La recerca que he realitzat m'ha permès adonar-me del poc coneixement que tenen els alumnes sobre altres cultures i llocs del món. Ensenyar aspectes sobre altres cultures i altres països pot contribuir a superar l'etnocentrisme i a disminuir el racisme i la discriminació i promoure l'empatia i la comprensió cap als altres.

Encara que en el cas de la meua recerca s'hagin obtingut resultats positius no es pot generalitzar i és per aquest motiu que és necessari que es facin altres recerques per comprovar si es donen actituds racistes a les altres escoles i els efectes que pot provocar l'educació intercultural en els alumnes.

Referències bibliogràfiques

- Arnal, Justo, Delio del Rincón, A. Antonio (1992): *Investigación educativa*. Barcelona: Labor.
- Batllori, Roser ; del Carmen, Lluís; de la Creu Godoy, Joan; Oller, Montserrat; Romero, Alfons (2005): "Una aproximació al coneixement del medi natural, social i cultural de l'educació primària a partir de la comprensió de la diversitat i la pluriidentitat." Dentro de Carmen García, Ernesto Rodríguez, M^aDolores Jiménez, Jesús Mª López, José Miguel Martínez, Concepción Moreno (Eds.): *Enseñar ciencias sociales en una sociedad multicultural. Una mirada desde el Mediterráneo*. (pp. 421-432). Almería: Servicio de publicaciones de la Universidad de Almería. Asociación Universitaria del Profesorado de Didáctica de las Ciencias sociales.
- Calvo, Tomás (1989): *Los racistas son los otros*. Madrid: Popular.
- Cohen, Louis i Manion, Lawrence (1990): *Métodos de investigación educativa*. Madrid: La Muralla.
- Galindo Morales, Ramon (2005): "Cambios curriculares en ciencias sociales para responder a la multiculturalidad." Dentro de Carmen García, Ernesto Rodríguez, M^aDolores Jiménez, Jesús Mª López, José Miguel Martínez, Concepción Moreno (Eds.): *Enseñar ciencias sociales en una sociedad multicultural. Una mirada desde el Mediterráneo*. (pp. 305-343). Almería: Servicio de publicaciones de la Universidad de Almería. Asociación Universitaria del Profesorado de Didáctica de las Ciencias sociales.
- Giménez, Carlos i Malgesini, Graciela. (2000): *Guía de conceptos sobre migraciones, racismo e interculturalidad*. Madrid. Catarata-Consejería de Educación de la Comunidad de Madrid.
- Gimeno Sacristán, José (1993): "Currículum y diversidad cultural", a *Educación y Sociedad*, no. 11.
- Institut Nacional d'Estadística (13/02/2006): *Avance del Padrón Municipal a 1 de enero de 2005. Datos provisionales*. <<http://www.unav.es/economia/economiaespanola>>
- Jordán, José Antonio (1996): *Propuestas de educación intercultural para profesores*. Barcelona. Ediciones Ceac. Aula práctica de secundaria.
- Lluch, Xavier; Rodes, Àngela M^a i Salinas, Jesús (1995): *Mòdul de Formació. Eix transversal. "Educació Intercultural"*. València: Generalitat Valenciana.
- Martín, Antonio i Ruiz Varona, José Manuel (1995): Educación intercultural y enseñanza crítica de las ciencias sociales: aprendiendo de la experiencia. *Revista de educación*, no. 307, 185-197.

- Massot, M. Inés. 2n semestre 2002/ 1r semestre 2003: "Els joves que viuen entre cultures: un nou repte educatiu". *Temps d'educació*, 27., 85-101.
- Moore, A. (1995): "Estilo literario, etnocentrismo y bilingüismo en la clase de inglés" Dentro de Peter Woods, Martyn Hammersley (Eds.) *Género, etnia y cultura*. (pp. 183-207). Puigcerdà, Barcelona. Editorial Paidós.
- Muñoz Sedano, Antonio (1997): *Educación intercultural. Teoría y práctica*. Madrid. Editorial Escuela Española.
- Oller, Montserrat; Pagès, Joan (1999). *La historia de los otros*. Revista *historiar*/3. 172-187.
- San Roman, Teresa (1996): *Los muros de la separación. Ensayo sobre alterofobia y filantropía*. Barcelona: Tecnos/UAB.
- Valls Montés, Rafael (2005) "La multiculturalidad en la enseñanza de las ciencias sociales y el desajuste entre intenciones educativas y prácticas escolares: los retos del presente y del futuro inmediato." Dentro de Carmen García, Ernesto Rodríguez, M^aDolores Jiménez, Jesús Mª López, José Miguel Martínez, Concepción Moreno (Eds.): *Enseñar ciencias sociales en una sociedad multicultural. Una mirada desde el Mediterráneo*. (pp. 263-277). Almería: Servicio de publicaciones de la Universidad de Almería. Asociación Universitaria del Profesorado de Didáctica de las Ciencias sociales.
- Woods, Peter (1987): *La escuela por dentro. La etnografía en la investigación educativa*. Madrid: Paidós/MEC.
- Wright, Susan (1998a): "The policization of "culture". *Anthropology Today* 14(1): 7-15.
- Wright, Susan (1998b): "'The Power of culture", UNESCO international conference on cultural policies for development". Stockolm, 30 March- 2 April.